

«АДЖЕ ЖИТТЯ – ЦЕ НАЙПЕРШЕ ЛЮБОВ...»

У бібліографічній розвідці на основі листів, щоденників, спогадів, літературознавчих матеріалів, окремих творів висвітлено деякі періоди особистого життя Олесь Гончара, розкрито тему любові, яку письменник філософськи осмислив на високому художньому рівні.

Ключові слова: листи, щоденники, спогади, юність, доля, любов, почуття

В библиографической разведке на материале писем, дневников, воспоминаний, литературоведческих исследований, отдельных произведений освещены некоторые периоды личной жизни Олесь Гончара, раскрыта тема любви, которую писатель философски осмыслил на высоком художественном уровне.

Ключевые слова: письма, дневники, воспоминания, юность, судьба, любовь, чувства

Several periods of Oles Honchar's private life are elucidated in this bibliographical research based on letters, diaries, memories, literary studies, chosen works. The theme of love which the writer philosophically reflected at the high artistic level is studied.

Key words: letters, diaries, memories, youth, fate, love, feelings

У літературі, як і в житті, все зрештою виникає з любові...

О. Гончар

Глибинні витоки творчості Олесь Гончара у його полтавському степовому краї, де пройшли його дитинство і юність. «В літах дитинства, можливо, закодовано щось таке, що потім упродовж усього життя позначається на наших цілком «дорослих вчинках» [10, с. 59] – говорить один із героїв «Твоєї зорі».

Ідеали, винесені з юнацьких літ, стали назавжди Олесевиими дороговказами: «... кому потрібне оте майбутнє суспільство, новітній храм, якщо людина увійде в той храм духовно убогою, не здатною почувати глибоко, любити так, як любили раніш? Адже життя – це найперше любов...», – писав він у «Щоденнику» [13, с. 119]. Романтиком, літописцем чистих, щирих почуттів Олесь Гончар вважається давно і заслужено. Ось рядки з листа Олесь, 16-річного студента технікуму журналістики: «... я виношую одну тему – з студентського життя. Лякає те, що тут треба буде

мені розробляти «проблеми» кохання. Малий досвід у цьому. Але все ж таки візьмусь» [3, с. 20].

Після технікуму юний журналіст працював у газеті. Нарешті, омріяний Харківський університет. Студентське щасливе життя, дружба, юнацьке кохання: «Олесь Гончар здружився з Люсею Грапчевою. Була така на нашому курсі, маленька, кругленька і дуже мила дівчина. Вродлива, гарно вихована – дочка інтелігентних батьків з-під Харкова, вона навдивовижу гарно ставилася до Олесья. Так само, як і він до неї. Вони становили чудову пару. Обоє темнорусі, просто, але чепурно одягались. Заради неї, здавалось, Олесь за перший солідний гонорар шкірянкою обзавівся. А головне – як зворушливо турбувалися одне про одного. І не приховували цього. Сиділи поруч і на занятті, і на зборах, і в бібліотеці. Він, бувало, так турботливо пригортав її полою своєї хромової шкірянки. Не соромились щирого першого кохання. Воно, певно, надихало його до творчості», – згадував їх однокурсник Микола Безхутрий» [18, с. 172].

Однокурсниками Олесья були також Григорій Тютюнник, Олексій Коломієць, Дмитро Білоус, інші відомі в майбутньому письменники, літератори. Дещо старший від тих, хто прийшов до вузу зі шкільної лави, Олесь уже друкувався в періодиці. Одна з їх однокурсниць Ізида Новосельцева (в майбутньому – перекладачка творів Олесья на російську мову) згадувала: «Стрункий, тонкостанний, буйночубий – густе темне волосся було завжди відкинуте назад, смагляволиций, з іскристо-карими очима, з чуйною, сяйною посмішкою юнак притягував захоплені погляди дівчат філологічного факультету. І захоплення дівчат не зменшувалось, а навпаки, тільки зростало від того, що Олесь був другом однокурсниці Люсі Грапчевої – маленької, тендітної, граційної, з великими синіми очима, розумної, скромної дівчини. Це була надзвичайно красива, гармонійна пара! Весь факультет милувався нею, милувався їхньою палкою, незрадливою любов'ю. Вони – скрізь і завжди разом, завжди поруч: на лекціях і семінарах, в бібліотеці, в гуртожитку» [16, с. 207].

Пізніше Олесь Терентійович скаже: «Якби не Люся, не було б і Шури Ясногорської в «Прапорносцях». Справді, згадаємо слова, вкладені Гончаром у вуста Юрія Брянського: «... три роки ми з нею сиділи поруч, на одній лаві. Ми вже так знали одне одного, що навіть думки одне одного вгадували безпомилково. Власне, у нас було не дві, а одна думка, поділена на двох. Я міг би кожен її погляд перекласти на мову і записати з точністю до єдиного слова. У нас не було мого і твого. У нас було тільки наше».

Юнацькі мрії, почуття, сподівання були перекреслені війною. Олесь і його однокурсники пішли добровольцями на фронт. Залишились лише світлі, студентські спогади, які оприявнювалися ним у поезіях:

Первісного неба краса полуднева,
І вітер, і сонце, й зелені дерева!..
Кохана моя по іменню Людмила
Там щастя зі мною бурхливо ділила [8, с.10].

Жорстокі воєнні будні накладали свій відбиток на тональність поетичних рядків, присвячених Людмилі, між закоханими пролягли довгі роки розлуки:

Не пиши, не чекай, забудь.
В тилу іншого друга знайди.
Хай для вас повесні зацвітуть
Недоламані танком сади.
Нині ти не впізнала б мене.
Я не той, що студентом був.
Серце стало в мені кам'яне,
Слова ніжності я забув [8, с. 10].

Але юнацькому серцю важко уявити втрату коханої дівчини:

Як прийду я з війни додому,
А ти віддана будеш другому,
Не схилюся я перед тобою,
Обіймуся з своєю журбою.
Та вийду я в поле широке,
Розкажу йому горе глибоке,
Піснями гіркими заллюся,
Додому прийду – засміюся!
Щоб не знав аніхто мої болі,
Я та вітер у чистому полі! [8, с. 11].

Обнародувані лише 2000-го року щоденникові записи воєнних літ, дають нам можливість глибше пізнати особистість Олесья Гончара, осягнути в його думки, відчуті тодішній пульс фронтового життя, не ховати нічого – його мінусів, його плюсів. У далеких Карпатах, у словацькому селі Гринаві, де на два дні зупинилась військова частина, Олесь зустрів красиву молоду жінку Юлію, про що свідчать його записи, опубліковані в книзі «Катарсис»: «Дождь, ветер. Оставил Юлию на крыльце. Плачет и рвется от меня <...> За всю войну она, пожалуй, первая женщина, к которой у меня возникло не поверхностное, а глубокое настоящее чувство. Когда она плакала, мне тоже хотелось плакать<...> Хорошая добрая Юлия! <...> Эти два дня были для меня днями такого счастья <...> я было вышел из войны в прелестный солнечный мир» [14, с. 96].

Потім була розлука, але Олесь пам'ятав про Юлію: «А думы все там, там... вижу Юлию, слышу ее нежный голос, пью, рыдая, слезы с ее глаз... Жить, жить з Ней. Бреду по пояс в болоте, в ночи, в лесу – а думаю о ней <...> влекла меня ее неотразимая женственность...» [14, с. 96-97].

Харків, грудень 1945 року. Університетський однокурсник Микола Безхутрий при зустрічі з Олесем запитав про Люсю Грапчеву: чи не чув, не бачив, чи не знає він чого-небудь про неї?

« – Вийшла заміж, – сказав Олесь і відразу перевів мову на щось інше. Важко було йому говорити про це.

– Ти розумієш, Миколо, якось по-дурному вийшло. Я розшукав Люсю. Та надало мені можливість спробувати перевірити її вірність. Чи пробачила б ти мені, запитав її в листі, коли б ти дізналась, що я мав на війні іншу? Вона сприйняла це за хитрування при зізнанні в провині, відповіла листом коротко й рішуче: ні! – і тут же, на зло мені, одружилася з інженером, завдяки якому вона вижила в війну і кому досі категорично відмовляла, чекаючи на мене...» [18, с. 174]. А за півроку до цієї розмови Олесь отримав від Люсі, як йдеться в записах: «... тяжелое письмо, ответ на мою исповедь о «грехах». Завидовать нечему» [14, с. 105]. Про цю гіркоту він повідав поетичними рядками:

Недалеко від Братислави
Я одержав твого листа.
Спалахнули усі переправи
І немає уже моста
У минуле, у наше, в раннє,
Де були тільки ти і я.
Чую – інше якесь кохання
Вже шепоче твоє ім'я [7, с. 78].

У книзі споминів про Олесья Гончара дружина Валентина Данилівна теж розповідає про цю маловідому сторінку з життя чоловіка, наводить текст листа Люсі Грапчевої Олесеві на фронт:

«Після смерті Олесья, розбираючи архів, натрапила на її (Люсині – листи ще на фронт). Ті перші трикутники були сповнені ніжності до Олесья, палких обіцянок у вірності, а вже згодом, знайшовся в домашньому архіві і такий лист, датований 29.05.1945 року: «Если в твоём письме поняла все так, как и следовало, то мне кажется, что тебе хотелось бы знать, как отзовется во мне твое известие о случившемся. (Очевидно, йдеться про кохання Олесья до словачки Юлії). Рада успокоить тебя: оно меня не удивило и не выбило из колеи, оно указало мне мою пристань. Я хранила для тебя «Небовый ключ» Украины, а подарю ему, моему хорошему, большому другу. Он будет счастлив знакомым тебе первым счастьем, а я – чувством исполненного долга... Прощай, любимый, здравствуй, друг Олесь! Обязательно пиши. Люся!» [17, с. 4].

Долею Олесью судилася інша. Дівчині Валі Малій з передмістя Дніпропетровська, яка пережила гіркоту окупації, фортуна піднесла доленосну зустріч зі студентом-фронтовиком. Валентина Данилівна Гончар, заповнюючи прогалину в біографії письменника, згадує: «А для мене найголовніше – це було знайомство з моїм майбутнім чоловіком... Коли з'явився в грудні 1945 року на факультеті Олесь, я навчалася тоді на третьому курсі філфаку. Його з'ява на факультеті була справжньою сенсацією. Тоді, після війни, хлопців на факультеті філології майже не було – один, два, три... та й по тому. Фронтовик, красень, пише вірші... Чим не ідеал для кожної дівчини, яка мріє про лицаря на білому коні, свого обранця, того єдиного, що на все життя...»

Дівчата з нашого відділення й старші курсом у нього платонічно закохувались, без надії на взаємність. Одна з моїх близьких подруг по курсу переповнена емоціями, якось зізналася мені: «Я за нього ладна була б померти...». На перервах між лекціями дівчата блукали по коридорах корпусу в бажанні його зустріти...

На моєму шляху Олесь ніде не траплявся. Та одного разу ми з ним опинилися віч-на-віч, сам на сам» [7, с. 13-14].

Валя теж була зачарована Олесем. Згадуючи одну із зустрічей з О. Гончаром, після якої відчула, що «в душі загорілись іскри», вона так характеризує у своїй книзі спогадів «Я повен любові...» свій стан: «Дивне незнане почуття охопило душу... Справжнє кохання – ось воно, стоїть поруч зі мною і вивчально вглядається в мої очі, намагається одночасно вловити стукіт наших двох сердець... У ті щасливі миті я сама себе не впізнавала, ніколи й у гадці не мала, що може з людиною трапитись така зміна <...> Та й чи можна всі мої відчуття передати людською мовою? Між нами з'явилася тільки мова сердець...» [7, с. 15]. В одному з інтерв'ю газеті «Молодь України» Валентина Данилівна зізнається: «Зі мною сталося те, що називають коханням з першого погляду. А був же в мене друг, як самій здавалося, я його любила, а може, – то просто захоплення. Проте Олесеві довелося воювати з ним за мене. До речі, їх обох звали однаково – Сашко» [28, с. 3].

Валентина Данилівна продовжує: «Кілька місяців тому (у січні 1998 р.) близько 50 листів Гончара передала мені дружина Василя Бережного (його університетського і фронтового друга). Для мене в тих листах відкрилося багато нового про життя Олеся. Скажімо, вразила така деталь. Через тиждень після того, як ми познайомилися, він написав Бережному: «Очевидно, я оженюся». У нас тоді про це ще й мови не було, ще з'ясовувались стосунки з тодішнім моїм другом, а Олесь Терентійович уже все вирішив. Що це – самовпевненість, закоханість, віра в нашу любов?» [28, с. 3].

Подаємо дослівно текст Олесєвого листа (він на це заслуговує!) Василеві Бережному: «Я, очевидно, оженюся, бо ночі дуже чудесні, дуже запашні, і я зустрічаю світанки в саду. А вдень ходжу не по землі, а бреду весь час в рожевому океані по саму шию. Він затопив усю землю і хлюпає, хлюпає весь час вище пліч духмяними хвилями. Це буде велике щастя, або розчарування назавжди. Але ні, не може бути розчарування. Я зачарований наскрізь, в крові, навік» [3, с. 53].

Олесь Гончар і Валентина Мала поєднали свої долі 1947 року. Тоді ж Валя отримала від чоловіка дорогу для обох книгу «Земля гуде» з дарчим написом зі словами ніжності: «На згадку про дні, коли надворі сніжно, а в хаті ніжно, коли за вікном осінь, а в нас – весна. Моїй коханій дружині. Олесь. 18 листопада 1947 року» [17, с. 4].

Минула війна, ще боліли рани на тілі і на душі, ненависть ще ділила землю і народи, як гостре лезо, а в українській літературі з'явилася новела двадцяти-восьмирічного Гончара «Модри Камень» (1946) – фреска про

любов, яка не знає кордонів і єднає закохані серця всупереч війнам, заборонам. Йшлося про чисте кохання дівчини-словачки і українця-визволителя, ця «єдина ява у великій драмі війни», закликала до порозуміння між народами.

Повоєнною музикою звучали рядки : «Дзвенить весна, гуде зелений дуб на згір'ях, і облизане каміння сміється до сонця. Високе небо над тобою гуде од вітру, мов блакитний дзвін» [4, с. 45].

Автор запрошує читачів слухати свої душі і відчутти, як в обпаленій війною святості воскресає перша парость любові, ніби промовляє: «Люди, збережіть над землею чисте небо, як дарований з раю блакитний дзвін». Блискучою знахідкою письменника є уявний діалог юнака і дівчини, всі репліки належать юнакові, а «голос» Терези «звучить» лише в його душі, бо дівчина живе в його пам'яті. Основний зміст новели: таїна самої людини. Молодий солдат, на якусь мить вийшовши з пекла війни, зачаровано зупинився перед дівочою красою, увібрав її у свою душу.

На жаль, в Україні кинулися глушити цей «блакитний дзвін», суворо судити і молодого письменника, і вистраждану в слові, поранену війною любов. Говорили, що Гончар проповідує зраду Батьківщині, адже любити іноземку заборонено законом.

Олесь Терентійович був на межі самогубства. Він пройшов через пекло війни і вийшов з нього чистим душею і помислами, і раптом отакі звинувачення у зраді батьківщини. У листі до друга він писав, що може б і пішов з життя, «якби не дівоче плече, на яке я сперся...» [28, с. 3].

У «Письменницьких роздумах» читаємо: «... наді мною несподівано гримнула гроза. Та ще й яка! Оповідання «Модри Камень» було надруковане, і оскільки в ньому йшлося про почуття кохання, що спалахнуло у радянського солдата до дівчини-словачки (тобто іноземки!), то авторові оповідання одна з республіканських газет одразу ж висунула тяжке звинувачення... від автора одвернулися навіть деякі вчорашні друзі... Серед тих, хто не зрікся, була також одна дівчина, котра згодом стала моєю дружиною» [16, с. 343]. І тоді на захист О. Гончара став П. Тичина, який назвав учорашнього фронтовика «молодою славою нашою» і поставив його ім'я поруч з іменами української світової класики. На пленумі Спілки письменників України у вересні 1947 року поет сказав: «Гончар як письменник має далекоглядне око, непомильний слух, високе патріотичне серце... його новели такі ж самі сильні, як і його більші речі. Наприклад, його новела «Модри Камень» багато чим споріднена з такими творами наших славних попередників, як «Макар Чудра» М. Горького, «Дебют» М. Коцюбинського, «Пісня пісень» Шолом-Алейхема». Порятунки прийшов із виходом у Києві роману «Альпи», що мав величезний успіх.

Новела «За мить щастя» писалася, коли в літературу прийшло більше трагічної правди про війну, вона сповнена болю, суперечностей. Задум новели у Гончара виник у далекій Бірмі. Тамтешні молоді солдати з

автоматами і храми-пагоди, що нагадують оповідачеві «стоги жовтогарячого жнив'яного блиску», стали імпульсом спогаду про давню історію.

В основі твору – конфлікт між безоглядною любов'ю і військовим обов'язком, мрією двадцятилітнього солдата Сашка Діденка про щастя і жорстокою реальністю війни. Воїни-переможці в перше повоєнне літо волею долі затрималися тимчасово в Угорщині. Передчуттям щастя живуть молоді солдати: «там кожного з нас жде любов...» [2, с. 258]. Раптовий і потужний спалах почуттів між солдатом-артилеристом Сашком Діденком і його несподіваною коханою, угоркою Лорі, яку він зустрів на жнив'яному полі: «... вона, ця любов несподівана, з'явилась, мов з неба, і сонячним духом снопів – подихом самого життя – тебе обдала, сп'янила навіки...» [2, с. 268].

Різні наші мови,

Почуття одні... [9, с. 14].

Сашко перебуває у полоні щасливої миті, для нього відкрився безмежний світ любові: «наче напоєний чарами, тільки й жив він тепер своїми золотими видіннями, її красою...» [2, с. 264].

Я без тебе не можу бути,

І з тобою не можу теж! [7, с. 89].

Але за вбивство чоловіка Лорі Сашка будуть судити. Він на гауптвахті, чекає вироку:

Хто нас і чим розгородить,

Ким заборонена ти?

Суд? Окрім суду природи,

Я всі зневажаю суди [9, с. 18].

Перед закоханими постає суворий закон, моральність, умовність. Сашко і Лорі бунтують, захищаючи своє природне право на щастя. Особливо бунтує Сашко, заперечуючи бездушний закон: «Проти любові закон? Не може бути такого закону!» [2, с. 264].

Бунтує його кохана Лорі, відкрито визнаючи своє грішне кохання.

«*Omnia vincit amor!* (Любов перемагає все!), – звернувся священник до розлюченого натовпу, який здійснив би самосуд над Ларисою» [2, с. 265].

«Оце жінчина! Ось за кого варто в огонь і в воду! – так говорилося про неї коло гауптвахти. Спалахнула, мов полум'я, зневажила всі умовності, безоглядно віддала солдатів свою любов. Хіба не здобула перемогу над своїм рабством сімейним, хіба не довела, збунтувавшись, що свобода й любов для неї понад усе?!» [2, с. 264].

« – Не кожному таке випадає, – казали Діденкові друзі. – Це тобі нагорода за все!

– Орден вічного щастя, – жартував котрийсь» [2, с. 264].

На єдиному побаченні – після фатального дня – Сашко звертається до жінки з найніжнішими словами: «Вартові... чули то голос її, що лебедів щось ніжне, то голос його, повен жаги і пристрасті:

– Зірньо моя! Циганочко! Ясонько! Оченя моє каре, щастячко рідне моє!..

Де й бралися в нього, грубого артилериста, ці слова-пестощі, ці ласкаві співи душі, співи до неї, єдиної, що піднесла його своєю любов'ю на якісь досі не відомі верхогір'я...» [2, с. 267].

У кінці 80-х рр. з'являється новела-спогад письменника «Плацдарм» про свого земляка, фронтового товариша Івана Артеменка, який загинув двадцятилітнім. Олесь Гончар залишається вірним собі: він возвеличує тих, які несли в собі світло. Душа молодого солдата, попри всі військові випробування, живе, прагне добра, щастя, любові. І вона перемагає! Івану «зазоріло» кохання до малярської дівчини у пеклі боїв, на плацдармі:

«Хіба міг думати солдат, що плацдарм так його ошчасливить? Хіба міг передчути Іван, де й кого покохає, хіба міг знати, що явиться йому таке яснолице дівча за темним оцим Гроном... В далекому краю зустрів своє перше кохання... Сам незчувсь, як зародилось кохання, бо хіба ж не так зветься оцей стан постійної піднесеності, щасливої наповненості душі...» [6, с. 96].

Зі щемом у душі спостерігали солдати за цією юною парою, всіляко оберігаючи їх:

«... як він змінився, закохавшись на плацдармі, тепер навіть запитань не виникало, чим він завабив оте чарівне малярське дівча. Своєю поетичною душею заповнив, чистою й непорочною, своїми усмішками, які... променилися такою веселою силою життя» [6, с. 98].

Та... вогневіє сад під шаленим артобстрілом («пелюстки сипались просто на розпечені жерла мінометів»), і в тому саду назавжди залишився Іван, про смерть якого дівчина так і не дізнається. «Людині завжди важко розставатися з життям та стократ важчим є це розлучення для душі молоді, не нажитої, коли... світ тобі гасне саме тоді, коли тебе десь чекає любов» [6, с. 100].

Вставна лірико-романтична новела-притча в романі «Берег любові» є рідкісним за своєю силою «твором у творі», де «краса форми та філософічність змісту перебувають між собою у гармонійному зв'язку», – відмічає літературознавець А. Погрібний [34, с. 191].

Йдеться у ній про знаменитого римського поета, «співця любові і співця богів» Публія Овідія Назона, який з волі імператора, опинився серед дикої природи і напівдиких людей. Спочатку ми бачимо поета на фоні суворої зими у великому розпачі. А приходять весна – і Овідій зустрічається з юною степовою красунею, мріє, щоб вона покохала його.

Поетові хочеться любові – і вона приходить. Дівчина признається співцеві: «Душа твоя повна світла. До чого торкнешся словом – всюди з'являється краса, мій степ від неї розквітає... Природно за це кохати» [11, с. 224].

Ми бачимо залюбленість дівчини Кигитки в незвичайність, неповторність поета. Овідій «почував, як вона своїми піснями відроджує його. Чув, як кров починає нуртувати в жилах гаряче і молодо» [11, с. 224]. Співець, зачарований любов'ю юної степовички, вражений її піснями, перетворюється в сміливого і гордого поета. Кигитка своєю ніжністю

дарувала могутність його серцю. Овідій проголошує: « – Риме і ти Октавіане Августе! Вщент розлетяться, твої легіони, а пісня її все переживе!» [11, с. 224].

Так вийшло, що Олесь Гончар не присвятив дружині Валентині Данилівні жодного свого твору. Немає й героїнь, де б вона була прототипом. Але в багатьох його новелах, повістях, романах розлито те світле, сонячне і добре, що гріло його майже всі п'ятдесят років їхнього спільного подружнього життя. Найкраще це відображено у найбільш автобіографічному романі «Твоя зоря».

Олесь Терентійович виписав благородне сімейне кохання Кирила і Софії Заболотних, не остуджене літами. Навіть у зовнішності, зовнішніх проявах почуттів – гармонія, що гарно видно зі спільного подружнього портрета, ніби списаного з Гончарів: «Він високий, елегантно вбраний, з іскрами сивини на скронях, з поглядом веселим, зичливим, відкритим. Мадам його ростом невеличка, тримається просто, але з гідністю, вона гарна собою... Коли вона легким доторком поправляє чоловікові на грудях краватку чи якусь там застібку, дивлячись на нього ніжно, мов перед розлукою, в ній з'являється щось молоде, дівоче, видно, що не спопелилась душа в оцій жінці, ще не чуває на собі тягара літ її стрункенька, доладна постать... Нема в ній претензії, а надто ж очі в цеї Заболотної: коли, хвилюючись, зведе їх угору, на чоловіка, вони стають сяючі, просто розкішні...» [10, с. 40]. Цитуємо роман далі:

«Взаєминами своїми подружжя Заболотних іноді мене просто зворушує. За жартами, за іронією, за якимись навіть псевдосварками вчувається глибінь справжнього почуття. Щораз помічаєш, як вони дорожать одне одним...» [10, с. 228].

І, ніби дорікаючи самому собі, автор пише у творі:

«... далеко не завжди бував достатньо уважним до неї, прикроців завдавав, навіть не помічаючи цього... Скільки разів забував на роботі за службовими клопатами навіть зателефонувати їй, запізнювавсь, а вона людина найближча, найвідданіша в цей час ждала тебе і навіть не завжди вважала за потрібне потім тобі дорікнути... Є люди ніби одного-єдиного почуття, і були б вони, може, навіть примітивні у своїй одноемоційності, якби це почуття не було любов'ю!..» [10, с. 317].

Зі сторони було найкраще видно почуття головного героя:

« – Соню, за що він вас так любить, цей ваш Заболотний? Чим ви його заповонили?» [10, с. 290].

Прочитуємо рядки «Щоденників» письменника:

«Валя приїхала... Сьогодні чомусь дуже хотілось, щоб вона з'явилась... І вона почула! Я був майже певен, що вона почує, і серце бач не помилилось. Як і тоді, коли, глянувши випадково з вікна бібліотеки, вперше побачив її в гуртику дівчат, юну, весняну... «Оце твоя доля!» Так і сталося. Дякую долі й сьогодні, коли гони життєві перейдено і вже невідомо, скільки зосталось...

Якби хотілося, щоб життя її не кривдило, як мене не стане. Вона ж така людяна, прекрасна!» [13, с. 284].

«Прекрасна любов між молодими в юності, але ще прекрасніше це почуття, якщо люди, пронісши його через усе життя зберегли це в собі, й наближаючись уже до могили. Коли все плотське уже відшуміло, як злива весняна, але ще більше зміцніло духовне, оте найвище, що єднає обох до останнього подиху» [12, с. 464].

Один з друзів сім'ї Гончарів писав:

«А перед моїм духовним зором постають образи подружжя Гончарів. І зринають рядки з мого-таки сонета:

... не часто

Таку побачиш вірність – символ щастя, –

Від чого легше в цьому світі жити [16, с. 65].

На запитання чи була вона щаслива у шлюбі з Гончарем, Валентина Данилівна відповіла: «Можна бути щасливою хіба що в окремі дні, а скоріш за все – в окремі години чи навіть хвилини. За великим же рахунком, незважаючи на безліч труднощів і проблем, що були в моєму житті, було багато й того, що можна назвати щастям.

Бути дружиною Гончара – непросто. Може, це ще й залежало від мого характеру, бо я завжди багато брала на себе» [28, с. 3].

Перекладачка творів письменника І. Новосельцева, яка часто була у домі Гончарів, захоплювалась цією жінкою:

«В. Д. Гончар. Про цю жінку можна написати поему... Берегиня Олесєвого дому. Берегиня Олесєвої творчості, Берегиня його дітей, онуків, літературної спадщини. Вона зібрала всі свої сили, всю мужність свою і віддано, не покладаючи рук клопочеться про збереження його пам'яті у віках» [16, с. 218].

Афоризми О. Гончара про любов

«... творчість – це передовсім людяність і любов» (07. 10. 1992);

«Суть людини найбільше виявляється якраз у її здатності любити, кохати. Почуття любові найвище з усього, на що тільки спромоглася мати – природа... Не вірте, друзі, якщо Вам кажуть, що кохання буває нещасливим. Кохання – це завжди щастя!» [1, с. 42];

«... часом кажуть мені: ти ще молодий. Відповідаю – Мене любов робить молодим! (15.03.1979);

«... дивлюсь на неї і думаю: ось хто зітканий весь із любові! Найвищим цим даром – даром повної самовіддачі – Валя володіє від природи, в цьому її вся вдача, вся душа, все її життя» (02.05.1979);

«... життя... тримається на людяності, на гідності, на любові!»;

«... досить бути любленим хоч однією людиною, щоб почувати себе щасливим» (31.03.1972);

«Кохання – це трепетне почуття, що з ним може зрівнятись, коли воно справжнє і чисте! Мабуть, тільки почуття материнства» (23.04.1965);

«Від любові, як і від голоду, в аптеці таблеток нема!» [1, с. 70].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончар О. Далекі вогнища : нові твори / О. Т. Гончар. – К.: Рад. письменник, 1987. – 285 с.
2. Гончар О. За мить щастя / О. Гончар // Гончар О. Спогад про океан : новели. – К.: Веселка, 1995. – 398 с.
3. Гончар О. Т. Листи / упоряд. В. Д. Гончар, Я. Г. Оксюта. – Д.: Пороги, 2008. – 288 с.
4. Гончар О. Модри Камень / О. Гончар // Гончар О. Спогад про океан : новели. – К.: Веселка, 1995. – 398 с.
5. Гончар О. Т. Письменницькі роздуми / О. Т. Гончар // Твори: в 7-и т. – К.: Дніпро, 1987. – Т. 6. – С. 654-666.
6. Гончар О. Плацдарм : новела / О. Гончар // Гончар О. Далекі вогнища : нові твори. – К.: Рад. письменник, 1987. – С. 93-100.
7. Гончар О. Поетичний пунктир походу : Поезії. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2000. – 120 с.
8. Гончар О. Тайни з праночі: з рукописної спадщини / О. Гончар // Вітчизна. – 2000. – № 5-6. – С. 10-11.
9. Гончар О. Тайни з праночі: з рукописної спадщини / О. Гончар // Вітчизна. – 2000. – № 7-8. – С. 12.
10. Гончар О. Твоя зоря : роман / О. Гончар // Гончар О. Вибране. – Харків: Прапор, 2008. – 720 с.
11. Гончар О. Фантазія місячної ночі / О. Гончар // Гончар О. Твори : у 6-и т. – К.: Дніпро, 1979. – Т. 6. – 621 с.
12. Гончар О. Т. Щоденники : у 3-х т. / О. Т. Гончар; упоряд., підгот. текстів В. Д. Гончар. – К.: Веселка, 2002-2004.
13. Гончар О. «Берегти світло в душі» : про віру та сім'ю : із щоденникових записів. – К.: Український світ, 2000. – 135 с.
14. Гончар В. Д. «Я повен любові...». Спомини про О. Гончара / В. Д. Гончар. – К.: Сакцент плюс, 2008. – 488 с.
15. Вінок пам'яті Олеся Гончара : спогади. Хроніка / Упоряд. В. Д. Гончар, В. Я. П'янов. – К.: Український письменник, 1997. – 453 с.
16. Гончар В. «Я повен любові...» / В. Гончар // Літературна Україна. – 2008. – 3 квіт. – С. 1, 4.

17. Безхутрий М. Літа молодії : спогади про Олеся Гончара / М. Безхутрий // Березіль. – 1996. – № 7-8. – С. 172-174.
18. Віценя Л. Його любов болить і після смерті / Л. Віценя // Зоря Полтавщини. – 2005. – 13 лип. – С. 3.
19. Гороховский А. Олесь Гончар. Дневник: вдова В. Гончар представила выдержки из дневников О. Гончара, многие из которых публикуются впервые // Факты. – 2003. – 3 апр. – С. 10.
20. Гримич Г. «Який чоловік, така й жінка...» / Г. Гримич // Слово Просвіти. – 2011. – 14-20 лип. – С. 13.
21. Дроздовський Д. Вивчення екзистенціалізму : компаративний аспект. На матеріалі новел «За мить щастя» та «Залізний острів» Олеся Гончара / Д. Дроздовський // Дивослово. – 2012. – № 9. – С. 28-33.
22. Духовний посыл Олеся Гончара (за матеріалами «Щоденників» письменника) / автор і упорядник М. Степаненко. – Полтава, 2009. – 60 с.
23. Жулинський М. Духовний провідник України, або Чим трепетав дух О. Гончара / М. Жулинський // Урядовий кур'єр. – 2008. – 23 квіт. – С. 17.
24. Загайко П. Добром зігрите серце / П. Загайко // Зоря Полтавщини. – 1998. – 3 квіт. – С. 4.
25. Марко В. Новели Олеся Гончара «Модри Камень» і «За мить щастя» : концептуальні коди / В. Марко // Дивослово. – 2009. – № 12. – С. 44-47.
26. Мельничук А. Олесева Берегиня / А. Мельничук // Жінка. – 2012. – № 8. – С. 14-15.
27. Михайленко А. Космос і земля його душі / А. Михайленко // Молодь України. – 1998. – 2 квіт. – С. 3.
28. Новелістичний епос Олеся Гончара // Фащенко В. В. У глибинах людського буття: літературознавчі студії. – Одеса, 2005. – С. 413-436.
29. Новосельцева І. Спогади перекладачки / І. Новосельцева // Вінок пам'яті Олеся Гончара: спогади. Хроніка. – К., 1997. – С. 207-218.
30. Оксюта Я. Захисник духовних скарбів / Я. Оксюта // Урядовий кур'єр. – 2008. – 9 лют. – С. 8-9.
31. Параскевич П. Книга, сповнена любові : [«Я повен любові...». Спомини про О. Гончара. – К.: Сакцент плюс, 2008] / П. Параскевич // Вивчаємо укр. мову та літературу. – 2009. – № 2. – С. 35-37.
32. Переверзева О. Валентина Гончар : муза знаменосця / О. Переверзева // Женский журнал. – 2004. – № 1. – С. 108-113.
33. Погрібний А. Олесь Гончар: нарис творчості / А. Погрібний. – К.: Дніпро, 1987. – 247 с.
34. Степаненко М. Випробування любов'ю / М. Степаненко // Слово Просвіти. – 2011. – 14-20 лип. – С. 13.
35. Тарасюк Г. Сім'я : опора і надія / Г. Тарасюк // Літературна Україна. – 2008. – 3 квіт. – С. 6.
36. Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українознавства : зб. наук. ст. / За ред. М. І. Степаненка; В. А. Мелешко. – Полтава: АСМІ, 2008. – 456 с.

